

'Je hebt een punt!'

*Een terugblik op het pamflet
'Messentrekkers bij de Nachtwacht'
over zorg voor de schepping¹*

– door Koos van Noppen –

Foto: Art Close Up Ecology

Nooit gedacht dat ik nog eens in de buurt van de F-side van de 'klimaatgekkies' zou komen, maar sinds mijn pamflet 'Messentrekkers bij de Nachtwacht'² mag ik mij volgens sommigen tot de harde kern rekenen. Geradicaliseerd en wel. In het voorjaar van 2018 heb ik die tekst geschreven en rondgestuurd, aan synodeleden van de Protestantse Kerk in Nederland, aan een groot aantal predikanten en voorgangers (zowel in de gevestigde kerken als in de evangelische beweging) en aan de kerkelijke pers. Op verzoek van de redactie van Inspirare schrijf ik hier wat impressies van reacties, in de hoop het gesprek over christelijk geloof en milieuzorg iets verder te brengen.

In het pamflet stelde ik een aantal kritische vragen aan medechristenen die de mond vol hebben over navolging en discipelschap, maar die intussen een leven leiden waarin de zorg voor de schepping nauwelijks een aanwijsbare rol speelt.

¹ Enkele passages uit dit verhaal zijn eerder verschenen in het blad *Reveil*.

² Het pamflet is integraal te downloaden via www.arochnl.

Christenen onderscheiden zich niet of nauwelijks van de gemiddelde Nederlander die er, zoals rapport na rapport wordt aangetoond, een verkwistende en uitbuitende levensstijl op na houdt. Terwijl juist christenen zouden moeten beseffen dat de aarde *schepping* is, werk van Gods handen, voorwerp van zijn dagelijkse zorg en aandacht.³ 'Kernzin in mijn betoog is een citaat uit *Navolging* van Bonhoeffer: 'Voor ons kan niet goedkoop zijn, wat voor God kostbaar is.'⁴ Bonhoeffer schrijft dat in zijn bekende verhandeling over de 'goedkope genade': genade als populair strooigoed, zonder enig besef wat het God heeft gekost. Het is een evangelie dat gretig wordt omarmd, zonder dat de daarmee verbonden oproep tot gehoorzaamheid en navolging wordt gehoord. 'Als de raven hebben wij ons verzameld om het lijk van de goedkope genade; daaruit ontvingen we het vergif waaraan de navolging van Jezus onder ons stierf.'⁵

Radicaal

Het pamflet wilde maar vraag hoog op de agenda zetten: dat wij geloven in de Schepper, betekent dat nog iets, in het dagelijks leven? Zorg voor de schepping is toch geen module, die je naar believen kunt toevoegen of weglaten in een christelijke levensstijl? Wie van dat punt nog niet overtuigd is, zou *Radicaal discipelschap*⁶ van John Stott moeten lezen. Van de acht hoofdstukken gaat het vierde over 'Zorg dragen voor de schepping', het vijfde over 'Een eenvoudige levensstijl'. In de inleiding schrijft Stott: 'Wij komen meestal niet tot radicaal discipelschap doordat we selectief te werk gaan: we kiezen die verplichtingen die ons wel schikken en blijven uit de buurt van alles wat een offer van ons vraagt. Maar Jezus is onze Here en Hij vraagt gehoorzaamheid aan Zijn gezag. We hebben het recht helemaal niet om kieskeurig te zijn.'

Wie een serieuze poging doet om te handelen naar wat hij/zij vindt of gelooft, krijgt tegenwoordig al snel het label 'radicaal' opgeplakt, heb ik gemerkt. Een kort lijntje tussen denken en doen wordt op z'n minst als zeer opmerkelijk gekwalificeerd.⁷ Ik wil graag een lans breken voor deze radicaliteit. Waarom wordt er, als het gaat om zorg voor de schepping, meteen zo'n bezwaar gemaakt tegen (handhaving van) een norm, óók door mensen die bij andere ethische vragen beslist géén water bij de wijn willen doen? Tegelijk onderschrijf ik dat 'zelfs de meest radicale christen zichzelf niet kan redden'.⁸ Je kunt van alles een afgod maken, zelfs van je radicale keuzes of je tegendraadse levensstijl. En – om dat ook maar meteen te bekennen – al schreef ik duizend vlammeende pamfletten, 'maar ik had de liefde niet, het baatte mij niets'.⁹

³ Zie bijv. Psalm 104.

⁴ Dietrich Bonhoeffer, *Navolging*, Amsterdam 1964, p. 15.

⁵ Bonhoeffer, *Navolging*, p. 25..

⁶ John Stott, *Radicaal discipelschap*, Amerongen, 2011 p. 12/13.

⁷ Zie voor een frappant voorbeeld het interview met de Australische klimaatdenker Clive Hamilton, in *Trouw*, 16 oktober 2018. Het gesprek verliep via Skype, 'want de klimaatalarmist probeert te leven naar zijn leer en vliegt daarom bijna niet meer.' Die houding was kennelijk zo exceptioneel dat het *tweemaal* in het artikel werd vermeld.

⁸ Jim Wallis, *Tegen de stroom in*, Baarn 1981, p. 161.

⁹ 1 Kor. 13:3.

Aanklacht

Het pamflet verscheen een jaar geleden. Dat wil zeggen: voor de snoeihete zomer, lang voordat de Haagse coalitie binnenbrandjes moest blussen over de klimaattafels en het klimaatakkoord; ver voor de eerste 'gele hesjes' en de klimaattop in Katowice. Ook voordat zelfs het NRC Handelsblad het spraakmakende commentaar plaatste 'Wij moeten onze levens veranderen'.¹⁰ De plannen voor de Amsterdamse klimaatmars moesten nog worden geboren en van klimaatspijbelars hadden we nog nooit gehoord; Greta Thunberg was nog een onbekende Zweedse scholiere met vlechtjes, om maar te zwijgen over Baudet en zijn klimaatsceptische geestverwanten, die op eigen wijze de discussie aanjoegen. Ik noteer het allemaal even, om vast te stellen dat het pamflet kon meeliften op een stijgende en massieve aandacht voor klimaatverandering in de actualiteit.

Het Nederlands Dagblad publiceerde een verkorte versie¹¹ en de inkt was amper droog of de verwijten vlogen me al om de oren. Waar ik het lef vandaan haalde om zo'n 'aanklacht' te formuleren. De directeur van de christelijke ontwikkelingsorganisatie Tear was er als de kippen bij om me de les te lezen. 'Het schort aan de toon van het pamflet.' Met zulke milieuvrienden heb je geen vijanden nodig. Veel later deed ook Jan Wolsheimer (directeur *MissieNederland*) in een blog¹² eenzelfde duit in het zakje. 'Met deze toon ga je geen mensen activeren.' Hadden beide heren maar gelijk, dan had ik het afgelopen jaar niet zo wezenloos hard hoeven werken. Maandenlang heb ik *dagelijks* contact gehad met lezers uit alle windstreken die me mailden dat ze door de tekst waren aangesproken, die me vragen stelden, me uitnodigden voor nader beraad, voor gesprekskringen, gemeenteavonden, interviews, artikelen, etc. Tot op de dag van vandaag (26 april) gaat dat door. Om nog maar te zwijgen van de lijst voorgangers die me preken mailden die aan het pamflet waren gerelateerd, of voor wie de tekst aanleiding was voor gespreksavonden of zelfs jaarthema's.

Als ik probeer de overrompelende hoeveelheid reacties enigszins te rubriceren, kom ik op een paar categorieën. Een groot aantal mensen zei: 'Je hebt een punt' – of woorden van gelijke strekking: 'je raakt een snaar', of sterker: 'je zet me klem', 'ik heb er niet van terug'. Vaak gevolgd door: 'Ik moet er iets mee' of 'ik ga er mee aan de slag.'. Dit was veruit de grootste categorie. Het pamflet zet bij hen de schijnwerper op een blinde vlek. Dat voelt ongemakkelijk – ook voor mij trouwens – maar is uiteindelijk heilzaam. Het heeft de bewustwording en de bezinning aangejaagd en ik zie dat op allerlei plaatsen – ook en vooral door de aanhoudende stroom zorgwekkende berichten in de actualiteit – een beweging op gang komt. Uit eigen ervaring weet ik dat je met vallen en opstaan niet rap meters maakt.

¹⁰ NRC Handelsblad, 23 juni 2018.

¹¹ Nederlands Dagblad, 24 mei 2018: 'De verborgen glans van soberheid'.

¹² www.eeuwigheid.nl, d.d. 9 augustus 2018.

Maar het gaat me om *de eerste stappen in een andere richting*, waaruit blijkt dat we op de inslagen weg niet voort konden.

Een tweede categorie reacties kwam van degenen bij wie de boodschap hard binnenkwam. Ze waren even geschokt door de *'inconvenient truth'*, maar droegen vervolgens – al dan niet geïrriteerd of onverschillig – het ene na het andere argument aan om zich de oproep van het lijf te houden. 'Denk je nu echt dat mijn bijdrage iets uithaalt?' 'Moeten we soms terug naar 1850?' 'Laat de politiek / het bedrijfsleven eerst eens...' En: 'Leef jij dan zo consequent?' Dan was er nog een bescheiden categorie lezers die toch al geïnteresseerd waren in een 'scheppingsvriendelijke' levensstijl. Zij beschouwden de oproep als een steun in de rug en een stimulans om er in de eigen omgeving ruchtbaarheid aan te geven.

Milieu-ethiek

Wat ik als een serieus probleem heb ervaren in de gesprekken, is dat het milieuprobleem in directe zin in de Bijbel niet voorkomt, zoals de theoloog H.W. de Knijff al beschreef.¹³ Er bestaat geen bijbelse milieu-ethiek, laat staan dat die in een aantal hapklare brokken is uit te venten in een polariserend debat. Maar de bijbelse antropologie is indirect van grote betekenis, aldus De Knijff. 'Bewijsplaatsen' zijn er weinig of geen. Maar de eigenlijke bewijsplaats is zo radicaal en omvattend, dat zij van toepassing is op het totale leven met al zijn aspecten, en dus ook het milieuprobleem. De centrale boodschap van het evangelie, gericht tot de kern van de mens, is deze: Bekeert u en gelooft het evangelie! (Marcus 1:15). Zo opgevat is de gehele Bijbel in verband te brengen met de milieuproblematiek.¹⁴ Een terugkerend element in de gesprekken is de vraag: 'Wie ben jij dan wel om ons op dit punt de maat te nemen?' Je komt op het gebied van 'zorg voor de schepping' gauw in de allergiezone van christenen. 'Waar haal jij het lef vandaan om iets te vinden van mijn levensstijl?' Blijkbaar was het die lezers ontgaan dat ik in de meest cruciale passages in het pamflet bewust *inclusieve* taal heb gebruikt. Wij staan schuldig. Wij hebben ons te bekeren.

Schuld

'Zet de christen die iets aan duurzaamheid moet gaan doen niet als schuldige neer', becommentarieerde Tear. En die reactie heb ik later nog in vele toonaarden gehoord. Eerlijk gezegd vond ik dat even onthullend als onthutsend. Want als we het erover eens zijn dat God ons een verantwoordelijkheid heeft toevertrouwd voor zijn schepping en we laten het op grote schaal afweten, dan heet dat volgens mij, christelijk gesproken, *schuld*. Sinds wanneer dienen we elk spreken daarover behoedzaam te vermijden?

¹³ H.W. de Knijff, *Tussen woning en woestijn*, Kampen 1995, p. 73.

¹⁴ De Knijff, *Tussen woning en woestijn*, p. 77

Vandaag de dag lijkt schuld 'uit'. Sla maar eens een willekeurig liedboek open, om het even of je nu *Opwekkingsliederen* verkiest of het *Liedboek voor huis en kerk*; expliciete teksten over schuldbelijdenis en verootmoediging moet je er met een lampje zoeken. Dat zou ons moeten verontrusten. Als schuld een marginaal thema wordt, moet het christelijk geloof wel van kleur verschieten.

We praten elkaar geen schuld aan, we *zijn* schuldig. Kan het ook heilzaam zijn dat eens hardop te zeggen? Het lijkt me in elk geval beter dan weg te kijken en ons geweten het zwijgen op te leggen. De confrontatie met schuld kan een keerpunt markeren.¹⁵ Mijn stellige indruk is dat een doorsnee kerkdienst hier graag ver vandaan blijft. Als het thema al aan bod komt, dan gebeurt dat vaak vragenderwijs, in omfloerste termen. Wel zo prettig, als je je milieubelastende leefpatroon wilt voortzetten; er wordt je geen strobreed in de weg gelegd. Durven we elkaar nog wel ergens op aan te spreken, bijvoorbeeld op het eindeloos vliegen? vroeg Sake Stoppels zich in een reactie op het pamflet af. Hij deed het gewaagde voorstel om iets van 'tucht' te ontwikkelen. 'Positiever geformuleerd: zouden we geen leefregels moeten ontwikkelen en elkaar beloven dat we bepaalde dingen niet (meer) doen?'¹⁶

Funreizen, vliegvakanties, tienduizenden autokilometers per jaar... Het voorstel is me uit het hart gegrepen, maar ik zie het voorlopig niet van komen. Om maar iets te noemen: van heel wat mensen uit mijn netwerk – veelal voorgangers – las of hoorde ik verhalen dat ze voor een paar dagen naar Krakow (Polen) waren afgereisd voor een meeting met Tim Keller. Zevenhonderd voorgangers uit 32 landen (!), het is vele malen herhaald. En niemand die op de gedachte komt de milieuschade van dat *reli*-event eens te becijferen. Wordt het sowieso niet eens hoog tijd dat we de (indirecte) ecologische voetafdruk van de heer Keller uitrekenen? Hij was amper terug op honk in New York, of er ging alweer een groep Nederlandse predikanten achter hem aan voor een studieweek. Enig idee welk signaal zij daarmee afgeven aan al hun gemeenteleden? Zolang dit soort praktijken schering en inslag zijn, zit de zorg voor de schepping nog echt niet tussen de oren, laat staan in het hart.

Eigenlijk...

Een grote protestantse gemeente in Friesland vroeg mij om op de eerste zondag van dit jaar een 'Preek van de leek' af te steken. Bij de toezegging, maanden tevoren, had ik niet meteen in de gaten dat ik daarmee ook vast zat aan het leesrooster, het evangelie van die zondag. Maar zo kom je nog eens ergens, letterlijk en figuurlijk.

¹⁵ Het sterkste voorbeeld dat ik daarvan ken is de rede van Petrus in Handelingen 2:23, waar hij in de climax van zijn betoog zijn toehoorders in de houdgreep neemt: *Deze Jezus... hebt u gevangengenomen en door de handen van onrechtvaardigen aan het kruis gespijkerd en gedood*, HSV.

¹⁶ Sake Stoppels, 'Geloof dat er niet toe doet. Christenen en de zorg voor de schepping', in: *Christelijk Weekblad*, 1 juni 2018, p. 15

'Ah! Ik zie het al, u bent de leek...', sprak de koster 's ochtends vroeg, in de ontvangsthal van de kerk. Ik voelde me prettig op waarde geschat. We lazen in het evangelie over de wijzen uit het Oosten, over Jozef, Maria en hun kind, die maar ternauwernood wisten te ontsnappen aan de machtshonger van Herodes. Alleen al de enkele *mededeling* dat er een koning van de Joden is geboren, brengt hem volledig van slag. Hij aarzelt zelfs niet om de nieuwe generatie uit te roeien, voor het behoud van zijn troon. En in plaats op afstand te kijken naar dit tafereel van *good guys* en *bad guys*, is het vruchtbaarder om je af te vragen: hoeveel van die Herodes zit er eigenlijk in mijzelf? Hoe gehecht ben ik aan het behoud en het verstevigen van mijn positie, mijn plek in de wereld? Is dat soms geen macht en machtshonger, als we als grote graaiers in het leven staan, met ons mobiliteits- en consumptiepatroon, onze kooplust en hebzucht? En zetten we zo het leven van medemensen en de toekomstige generatie niet op het spel?

Op die eerste zondag van het jaar besloot ik aan te knopen bij de goede voornemens. Wat gezonder leven, meer aandacht voor je relatie en je gezin, meer tijd voor de kerk, voor God en geloof... De makke is dat dit soort plannenmakerij meestal smooit in vrijblijvendheid. *De meeste goede voornemens hebben we ons al vaker voorgenomen*. Het is een leuk tijdverdrijf voor rond de jaarwisseling: met de benen op tafel filosoferen over je betere ik. Je bent nauwelijks een paar weken verder of hoort het jezelf al zeggen: 'Eigenlijk zou ik...' Dat zinnetje ligt mensen als een mantra in de mond bestorven, heb ik gemerkt, zodra het over zorg voor de schepping gaat. Als ik tijdens een bijbelkring iemand hoor zeggen: 'Eigenlijk zouden we...' gaat er bij mij een alarmbel rinkelen. Want daarna volgen de vluchtroutes en praktische bezwaren, soms ook weezin of onverschilligheid. Bonhoeffer zou zeggen: 'Eigenlijk zouden we... is het gif waaraan de navolging sterft.'

Christologie

De redactie van het theologisch tijdschrift *Kontekstueel* bood me de gelegenheid om een themanummer¹⁷ samen te stellen. Bram van de Beek schreef in dat nummer dat de christologie vaak ontbreekt in de milieudiscussie. 'We zijn van Christus en Christus is gekomen tot het zijne. Hij heeft deze wereld op zich genomen, niet een neutrale schepping, maar de concrete wereld met haar mensengeschiedenis van hebzucht en geweld.'¹⁸ Dat is een serieus punt van kritiek. Juist in de milieudiscussie is het evangelie van Jezus Christus een hoopgevende boodschap, aldus Van de Beek, met beroep op Kolossenzen 3. 'We zijn gestorven en ons leven is met Christus verborgen bij God'. Aan die geloofswetenschap ontspringt een leven in tevredenheid, in het bestaan als vreemdeling op aarde. 'De enige remedie tegen inhaligheid is het geloof in Christus geborgen te zijn.'

¹⁷ *Kontekstueel. Tijdschrift voor gereformeerd belijden nu*, jrg. 33 (2019), nr. 3, 'Zorg voor de schepping'.
¹⁸ a.w. pag. 20.

Amen. Goed gezegd. Tegelijk ligt precies dit probleem aan de basis van mijn pamflet. Waar vind je die christelijke gemeenschap die hier bij leeft? Waarom ontmoet ik nog zoveel medemensen die van harte geloven 'in Christus geboren' te zijn, maar intussen bewust of onbewust een inhalige levensstijl continueren? Ligt daar niet een vracht huiswerk voor kerk en theologie? Van de Beek herkent overigens dat hier de schoen wringt. 'Is de kerk nog kerk?' vraagt hij zich af. 'Daar zit mijn grootste zorg. Want als de kerk niet meer leeft bij de enige troost door de redding van Christus, dan is de wereld inderdaad reddeloos verloren. Dan is ze overgeleverd aan de inhaligheid die mensen eigen is.'¹⁹

Dankbaarheid

In de gesprekken over de zorg voor de schepping moet ik vaak denken aan de bevlogen theoloog/publicist Arie Spijkerboer (1928-2012), die ik in zijn laatste levensjaren een paar keer heb ontmoet. Aan het begin van deze eeuw schreef hij zijn mémoires,²⁰ een opvallend dun boek voor zo'n productief en veelzeggend leven. Aan het slot van zijn betoog concludeert hij waar het in elke tijd en elke context op aankomt: 'Je belijdt Jezus Christus ten overstaan van de machten die je eigen tijd beheersen.'²¹ Het komt er dan wel op aan te onderkennen welke machten in onze samenleving actief zijn. In onze tijd, schreef Spijkerboer, wordt van alle kanten gespeculeerd op onze begeerte. Je moet maximaal gebruikmaken van alle mogelijkheden, jezelf ontplooien, je mag niets tekortkomen. 'Zo lijkt onze samenleving één grote samenzwering tegen het vermogen God te danken. Het scherpste wapen tegen begeerte dat ik ken is de dankbaarheid.'²²

Die woorden hebben niets aan actualiteit ingeboet. Je zou wensen dat de christelijke gemeenten in ons land plekken zijn waar die dankbaarheid uitbundig wordt uitgeleefd, op zondag en doordeweeks – als *wapen tegen de begeerte*. Let even op de actieve beeldspraak. Het is geen medicijn, waarvan je moet afwachten of het werkt, het is een wapen, dat je bewust hanteert. Het gaat dan ook om niets minder dan een *strijd*. Langs deze route ontdekken we dat terugkeer naar een eenvoudige levensstijl geen verarming is, maar een verrijking. Zo hervinden we het goede leven: we ontdekken dat soberheid een verborgen glans heeft, we genieten samen van een eerlijke maaltijd, we herwaarderen de natuur om de hoek, de smaak van het seizoen en de streek en de schoonheid van het Hollandse landschap.

Geluk

Die laatste zinnen zijn zo weggelopen uit mijn pamflet. Veel van wat ons afhoudt van een eenvoudige levensstijl is 'welvaart' die die naam eigenlijk niet mag dragen, omdat ze ten koste gaat van onze relatie tot God, de schepping, onze naaste en uiteindelijk onszelf.

¹⁹ *Kontekstueel* 33/3, p. 21.

²⁰ A.A. Spijkerboer, *Een rondje rond de kerk*, Zoetermeer 2001.

²¹ Spijkerboer, *Een rondje*, p. 168.

²² Spijkerboer, *Een rondje*, p. 169.

We graaien maar raak. Individueel en collectief. De weg naar een eenvoudige levensstijl is gebarricadeerd met vooroordelen. De makke is dat sober leven door velen meteen wordt *geframed* als een saai bestaan, of karikaturaal wordt weggezet als het vegeteren in een pre-industrieel dromenland. Misschien dat de insteek van een leven in dankbaarheid daarom toegankelijker is. Je kunt inderdaad *genieten* van genoeg.²³ Aan Augustinus wordt de uitspraak toegeschreven dat het ware *geluk* is te blijven verlangen naar wat je al hebt. Ga in gesprek met je begeerte. Wat moet de nieuwe aanschaf toevoegen aan mijn geluk? Wat moet het vervangen? Is dat niet te repareren? Sinds wanneer is vakantievierden synoniem aan *kilometervreten*? Is een fietstochtje langs het IJsselmeer, naar de Wadden of de Ardennen echt zoveel sneuer dan een vliegtrip of minstens duizend kilometer autorijden?

Geloofwaardigheid

In de afgelopen twee jaar hebben we in kerkelijk Nederland (en daarbuiten) twee forse debatten gevoerd, waarin veelvuldig is gerefereerd aan Gods schepping. In 2017 laaide de discussie over schepping en evolutie onverwacht hoog op. En begin dit jaar was er de Nashville-verklaring, die terugrijpt op 'God's creation'. Aan beide discussies zijn liters inkt gespenseerd. Ik bagatelliseer die debatten niet, maar ik zou wensen dat er *met net zoveel passie en toewijding* wordt opgekomen voor zorg voor de schepping die onder onze ogen sterft. De meeste (en de beste!) milieuprofeten kom ik *buiten* de kerken tegen; dat is een pijnlijke constatering. In mijn eigen kerkverband, de Protestantse Kerk in Nederland, stond de aandacht voor het thema in het afgelopen jaar in geen enkele verhouding tot de urgentie. Juist omdat we van heel ver moeten komen, verdient de zorg voor de schepping op het niveau van de dagelijkse keuzes van gemeenteleden veel meer aandacht, zowel in de liturgie als in vorming en toerusting. En dan niet primair vanwege de *actualiteit*, maar vanwege de *geloofwaardigheid*.

Een paar maanden geleden kreeg ik een mail van een kerkverlater, een dertiger, in reactie op mijn pamflet. Ze schreef onder andere: 'Je omschrijft heel veel dingen die mij als kind al bevreemdden: met de mond van alles belijden, om vervolgens het op geen enkele manier in de praktijk te brengen in dagelijks gedrag. Ik snapte het gewoon niet. Hoe kan dat nu? Al deze mensen lijken echt te menen wat ze zeggen, maar doen vervolgens anders. Zien ze dat nu zelf niet?'

Koos van Noppen is journalist. Sinds 2009 is hij hoofd communicatie van de missionaire organisatie IZB in Amersfoort. Hij werkte zes jaar in de bedrijfsjournalistiek. Van 1996-2000 was hij kerknieuwsredacteur bij het Nederlands Dagblad, en van 2000-2009 redacteur/verslaggever bij EO-radio. E: koosvannoppen@gmail.com

²³ Martine Vonk, *Genieten van genoeg*, Amsterdam, 2016.